

Imre Kertész: Foreløbighedens præg

MARIANNE PING HUANG

Diaspora og fremmedhed er en væsentlig del af det 20. århundredes historie og litteratur. Adskillelse og udskillelse. Emigrationens nødvendighed og immigrationens vanskelighed. Segregering / integrering / assimilering / udvisning. Xenofobiens mangedannede spor, som tegner sine egne kort over globaliseringsringen. Indre og ydre eksil. Tab af eget sprog, tale på fremmede sprog. Det digteriske sprog, der udskilles som marginalt og eksileres. Og på den anden side, nyfikenhedens og retfærdighedens forventning om repræsentation af alt dette; pirret af historiens cirkulation som *human case*: Dissidentens, asylantens, ofrets tale, ikke med sin egen, men med den fremmedes tunge.

Når litteraturen mødes af den retfærdige harme og dens krav om, at digtning skal repræsentere, vender den sig ofte bort og vil ikke være et billede på Historien. Sådan er det med megen digtning, som udefra kan anskues som politisk, som direkte udtryk for eller vidnesbyrd om en situation eller et vilkår som tiden, magten eller historien skulle have bragt over digteren: det tydelige billede af det politiske er blændet ud i en forvandlet, skreven erfaring af diaspora. I *Jeg – en anden* (1997) skriver den 'ungarske, ikke-jødisk jødiske' forfatter Imre Kertész således, at Afrika er Auschwitz af i dag, endeløst udstrakt og ignoreret. Hertil kan forståelsen udstrækkes, prægnant, som på den anden side når Kertész også skriver, at Auschwitz er præsent i enhver moderne situation, i de forræderier som den levende altid begår. Forståelsen af Auschwitz som et vilkår og et navn for sider af moderniteten, der kan forstås og kan forstås som andet end skæbne, giver Kertész' arbejde i sproget retning, overhovedet:

Har jeg nogensinde forstået mit liv? Er jeg i stand til at forstå det? Alt taler imod det: det i mig rodfæstede fremmede jeg. Jeg; den selvretfærdige moralist, den løgnagtige fabelfabrikant. [...]

Findes der mon en form for forståelse hvor man ikke nødvendigvis skal besidde, ikke bemægtige sig det man forstår. Lad os sige: at fortabe sig i en fortælling og dér falde i en fælde som der ikke er nogen vej ud af... (p. 94)

Forfatterskabet bevæger sig fra i romanen *De skæbneløse* (1975) at bære vidnesbyrd om at overleve og leve med Auschwitz og samtidig at undsige vidnesbyrdets direkte repræsentation af Historien, til essayromanen *Jeg – en anden*, hvor Kertész ved 1990'ernes begyndelse gennemrejser Europa, som forekommer både velkendt og uendelig fremmed sådan som også essayets jeg er det.

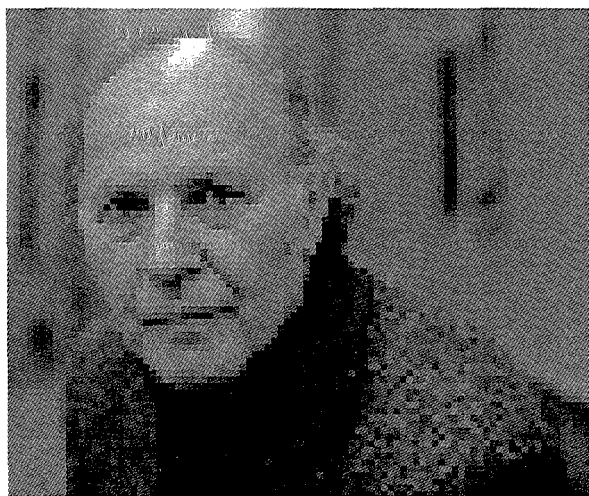
I Paris, som han besøger for første gang, synes bykortet at være lagret i en kulturel erindring, der også vækkes i Amsterdam:

[I]ige siden har en trylleformel, et kogleri bestandig spøgt i mit hoved: "den vestlige kultur...". I dag er det kun en trylleformel – en ansigtsløs masses skvulpen i et museum der stadig benævnes Europa – men sikke en fortid, sikke en åndeløs skønhed, sikke en hyldest til livet, til vore liv, sikke et mod, sikke megen sandhed, storhed og kraft [...] (p. 86).

Men trylleformlen udløser ikke andet end denne række "sikke...", der fører tilbage til Rembrandts *Nattevagten*, hvor kaptajn Cocqs vagt i et tidsglimt anes på vej fra ét mørke til et andet. Kertész' forståelse finder sted i sådanne glimt, hvor noget – en kulturel, personlig eller helt kontingent forekomst – træder ud af et mørke, som kunne være både en fælles og en egen historie, og *Jeg – en anden* slutter i et sidste glimt af essayistens privatliv, af det ulykkelige,

fængselsagtige kærlighedsliv med A. I dét glimt efterlader han sin historie til fortiden og svæver som kaptajn Cocqs vagt mellem mørker: "og foden løfter sig ubeslutsomt til et skridt".

Forståelsens omflakken gennem det litterære arbejde er mangeartet. Mens *De skæbneløse* romanagtigt lader det unge menneskes tid i lejrene konvergere med den ældre fortællers behandling af lejrtiden og udbredelsen af denne tid som erfaring, arbejdes der i *Jeg – en anden* med den glimtvis forståelse, der både er bundet til en kulturel genkendelse af steder, som ikke kunne besøges før 1989, og en ophævelse af stedernes genkendelighed for tiden, der går. Også stederne bliver del af Auschwitz, som i forfatterskabet er et indeks for fremmedhed. Fra fx det stenbrud, hvor Kertész' far døde mellem andre jøder på vej til KZ-lejre i Østrig, i foråret 1945. Stedet er uden monumenter eller mindeplader, men klippegruben "røbede alt. Intet andet kunne være sket her, stedets genius var skudsalver, tortur og mord". Til besøget i Jerusalems ortodokst jødiske kvarter, en smuldrende kerne i den nationalistiske mytologi om det genvundne land: "Jeg er en anden slags jøde. Hvilken slags? En ikke-jøde. Jeg har i lang tid hverken søgt mit hjemland eller min identitet. Jeg er anderledes end dem, anderledes end andre, anderledes end jeg selv" (p. III).

IMRE KERTÉSZ

Internering og diaspora er i tid og rum vekslende tilstande af hjemløsheden, som forståelsen hele tiden nærmer sig gennem fortællingens fælde. Det er en hjemløshed eller fremmedhed, der ikke kan repræsentere eller repræsenteres, men som driver værket og som på alle niveauer er partikulær og praktisk: At være "en anden slags", 'en ikke jødisk-jøde'. Ungarer uden at være ungarer, fordi han er jøde. Den altid latent farlige repræsentation af den fremmede slår et sted i *Jeg – en anden* ud i en grotesk (og dobbelt uhyggeligt) kipning af xenofobien:

Da vi på vej ud af Avignon prøvede at finde landevejen, forvildede vi os i vor udlejningsbil med tyske nummerplader ind i en smal gyde hvor man sikkert ikke engang måtte køre; pludselig brager der et kraftigt slag ned over vognens tag, og en forfærdelig stemme, forvrænget af had, råber derude: "Weg von hier!" – med kraftig fransk accent. Oven på forskrækkelsen fatter jeg hurtigt: der var ganske enkelt tale om en misforståelse, stemmen tilhørte en fransk tyskhader, som gerne ville forvise mig, en simpel jøde fra Budapest, til det franske inferno han havde udtænkt til tyskere. Fra at være en forfulgt jøde blev jeg i løbet af få sekunder til en forfulgt tysker – sådan er denne verden, den hævner sig altid på sig selv, når den hævner sig. (p. 92).

Her får essayisten prægningen på sin side. Sådan er det, når han skriver om livet som forfatter i Østeuropa før 1989, om sin færd gennem Europa efter 1989 og først og sidst om vilkåret og tilstanden Auschwitz, fra Afrika i dag til forræderiet ved overhovedet at leve. Kendtest for sin prægning er vel udsagnet, som slutter *De skæbneløse*: "For selv dér, i skorstenenes skygge, i pauserne mellem alle lidelserne var der et eller andet, som mindede om lykke. [...] Ja, jeg burde fortælle dem om netop det, om koncentrationslejrenes lykke, næste gang de spørger".

Men under det prægnante og paradoksets pointe arbejdes der uophørligt med at forvandle erfaring til form. Skriftarbejdet gør prægningen foreløbig; der sættes bestandig af mod et nyt udtryk og endnu et skridt. Tættest på, hvordan fremmedheden sådan driver det digteriske sprog afsted, kommer Kertész i *Kaddish for et ufødt barn* (1990). I *Kaddish* lyder en enkelt stemme, hvis kværende og malende strøm (som tydeligst kendes fra Thomas Bernhard) ikke bare er

en bøn for de døde, men selv udgør formens skridt-
vise arbejde med det tilbagevendende erindringsstof.
Der er ikke mange erindringer fra KZ-lejrene eller
fra transporterne til dem. Det fyldigste erindringsstof
kommer fra den lange tid efter, hvor skribenten over-
lever, mens hans liv – med en kvinde og et ufødt
barn, hvis livs fornægtes fra monologens begyndelse
– suges ind i arbejdets strøm. Auschwitz er blevet
denne tilstand, og målet er at forstå tilstanden gen-
nem det skrevnes skridtvise gang, der ud fra Celans
Todesfuge beskrives således: “mit arbejdes sande na-
tur, som i sit væsen ikke er andet end simpelt
gravearbejde, fortsat grave og grave den grav fær-
dig som andre var begyndt at grave for mig i luf-
ten” (p. 63). Herfra kommer prægnansens korte
glimt og heri spredes de igen. Digtningen er sprog-
ets diaspora; dens bevægelse er det tætteste vi kom-
mer på den hjemløst fremmede.

Litteratur

Imre Kertész:

De skæbneløse (1975), dansk overs. ved Peter Eszterhás, 1996

Kaddish for et ufødt barn (1990), dansk overs. ved Peter Esz-
terhás, 2002

Jeg – en anden (1997), dansk overs. ved Peter Eszterhás, 2003

Essayet er skrevet i april 2004, under 10 kinesiske digte-
res besøg i Danmark og som en anerkendelse af nogle af
disse digteres opfordring til gennem deres digte at lade
vort billede af det fremmede undergå en rystelse. I dia-
log med Kertész – og dialogen med forfattere fra det tid-
lige Østeuropa blev ofte nævnt under kinesernes besøg
– citerer jeg fra efterskriften til en engelsk oversættelse,
digteren Yang Lian: “From the vagrancy of the heart
which was my time in China, to my wanderings abroad
after June 1989, when the words and the reality coinci-
ded, these poems make up a kind of history, a kind of
spoor. Like the opening line of “The Book of Exile”:
“you are not here...”, we seem not to be in any place.
All we can attempt to do is find in the realm of langu-
age a native land which we can speak out. This is a po-
et’s deepest thirst, and his most extravagant one.” (*Non-
Person Singular. Selected Poems of Yang Lian*, Wellsweep
Press, London 1994, p.121)